

vydrží vést boj s K. H. Frankem a gestapem. Jak se ukázalo, měl Kennan se svou předpovědí zcela pravdu, měl však bohužel pravdu i generál Eliáš — byl zastřelen již 19. června 1942.

Kennan vydá v brzkou samostatnou sbírku dokumentů, v níž budou všechny zprá-

vy, zápisky a poznámky z jeho pobytu v Praze⁴⁾; jak mi napsal se svou známou sebekritičností, upozorňuje předem, že v nich jsou snad některé nesprávnosti či omyly, ale přece myslí, že mohou mít význam pro dějiny Československa v oné kritické době.

HUBERT MASARIK

JE MÍROVÉ SOUŽITÍ V KRIZI?

Vladimír J a n k ů, *Možnosti a meze politiky mírového soužití*, Svoboda, Praha 1967, 258 str.

Autor, který již otázce mírového soužití věnoval několik studií, vydal nyní větší práci, v níž si zvláště klade otázku, o které říká, že je velmi častá u všech, kdo se zajímají o mezinárodní vztahy, totiž: Je politika mírového soužití v krizi?

Již v době, kdy svou práci psal (to je do začátku roku 1967), mohl sám poukázat na příklady, které závažnost dané otázky potvrzovaly — zvláště válka ve Vietnamu, krizové jevy na kontinentech třetího světa i aktivizace západoněmeckého militarismu. Rok, který od té doby uplynul, jen ještě zvýšil naléhavost dané otázky, a především eskalaci války ve Vietnamu vrhl dokonce temný stín hrozby všeobecné války proti výhledu mírového soužití.

Mírové soužití je tedy objektivně narušováno, ale navíc se tu projevuje jeden z příznačných rysů vývoje politického slovníku: určité výrazy, s nimiž jsme se v určité době setkávali téměř na každém kroku, po čase jako by upadly do zapomnění. Je to jen proto, že měly příliš módní pojetí a časem zevšedněly? Nebo skutečně objektivní vývoj jde jiným směrem — a to dočasně nebo dlouhodobě? A s tím pak souvisí v tomto případě i otázka, zda vůbec pojetí a politika mírového soužití byly správně vytýčeny. A tak zatímco dříve převládala naivní optimismus, který přeceňoval všemohoucnost ideje mírového soužití a docházel až k závěru, že nebezpečí války již pominulo, proniká na druhé straně pesimismus, vedoucí k podceňování ideje a politiky mírového soužití.

Již z tohoto hlediska je publikovaná práce nesporně kladem, a to tím spíše v pojetí, kdy autor sám zdůrazňuje, že nechce pouze jednoznačně odpovídat, ale vést k další teoretické diskusi, i když práci nepojal jako teoretickou, ale spíše popularizační. Z tohoto pojetí jistě také vyplývá struktura práce. Po úvodní kapitole nazvané přímo: *Je politika mírového soužití v krizi?*, v níž jsou zachyceny

hlavní konkrétní jevy 60. let směřující proti mírovému soužití, je podrobnější rozpracování tohoto období v druhé a nejobsáhlejší kapitole s názvem *Factory míru a války*. Třetí a závěrečná kapitola se jmenuje *Dynamika vývoje* a zaměřuje se na dlouhodobý rámec od Říjnové revoluce s výhledy do budoucnosti. Ve všech třech kapitolách jsou pak rozmístěny obecnější úvahy a závěry, které se pokusíme vytknout.

Sám autor úvodem zdůrazňuje, že mu nejde o definici mírového soužití, a dokonce by takový přístup pokládal za nesprávný, protože by vedl k příliš statickému chápání, zatímco „konkrétní podoba politiky mírového soužití se v procesu složitého vývoje mezinárodních vztahů spolu s měnícími se podmínkami neustále formuje, utváří a mění. Její konkrétní úkoly v jednotlivých etapách vývoje, její funkce a cíle se neustále vyvíjejí podle toho, jak se rozvíjí, jak postupuje sám proces světové socialistické revoluce, především jak se mění poměr sil mezi socialismem a kapitalismem“ (str. 10—11).

Tak zařazuje problém mírového soužití do širšího kontextu mezinárodních vztahů i ještě širšího rámce vývoje celospolečenského.

Z tohoto přístupu také vyplývá periodizace na tři etapy (uvedená v závěrečné kapitole), z nichž první je v období od Říjnové revoluce do druhé světové války, pak následuje druhá etapa, která sahá do druhé poloviny 50. let, a od této doby prožíváme etapu třetí (str. 203). Autor podrobněji nevysvětluje odůvodnění této periodizace — uvádí jen význam procesu změn v poměru sil i v ostatních faktorech určujících možnosti i omezení politiky mírového soužití (a také výslovně nezmiňuje vztah mezi periodizací vývoje poli-

⁴⁾ G. F. Kennan, *From Prague after Munich: Diplomatic Papers 1938—1939*, Princeton University Press 1968.

tiky mírového soužití a běžnou periodizací celosvětového vývoje určenou postupem od kapitalismu k socialismu). Zaměřuje se na vysvětlení především náplně a cíle politiky mírového soužití v jednotlivých etapách, případně v dalších dílčích obdobích.

V základě v první etapě je vidí v „uhájení a zabezpečení existence socialistického státu v kapitalistickém obklíčení a zajišťování mírových podmínek pro jeho upevňování a rozvoj, jakožto základny světové socialistické revoluce“. Proti tomu hlavní náplní druhé etapy se stává „boj za uhájení mírových podmínek pro formování, konsolidaci a upevňování světové socialistické soustavy jakožto široké mezinárodní základny světové socialistické revoluce“. A konečně základním cílem třetí etapy je „zabránit světové termojaderné válce, prosadit uplatnění zásad mírového soužití v mezinárodních vztazích“. Již na první pohled tu vystupuje nápadný rozdíl. Zatímco u obou prvních etap je výrazně vytěčen vztah mírového soužití k zabezpečení socialistického státu nebo soustavy a k socialistické revoluci, ve třetí tomu tak není. Jeho zařazení by odpovídalo nejen realitě, ale i celkovému pojetí autorovy práce, kde této otázce je věnována patřičná pozornost, ale i tak není zcela přesvědčivé rozlišení mezi druhou a třetí etapou, i když ovšem je zároveň nesporné, že právě v této době především změna v zasažitelnosti kapitalistického světa nukleární válkou a celková změna v mezinárodním poměru sil vytváří nové podmínky pro rozvíjení politiky mírového soužití. Ty také autora vedou k závěru, že mírové soužití „se objektivně stává i pro kapitalistické země náležitou existenční nezbytností“ (str. 213). Je zde ovšem nebezpečí, že by takto mohlo být mírové soužití zúženo na vyvarování se nukleární válce.

Vraťme se však ještě k některým dílčím připomínkám k uvedené periodizaci s náplní jejích etap a období. Je to již otázka závěru první etapy spojeného s rozpoutáním druhé světové války. Autor píše, že „sovětské politice mírového soužití se podařilo rozbit nebezpečí vytvoření jednotné protisovětské fronty. V imperialistickém světě dochází k rozkolu a část imperialistických mocností se spojuje se Sovětským svazem do jednotné protifašistické koalice. Historický vývoj sám tak podal pozoruhodný důkaz reálnosti politiky mírového soužití, možnosti dosáhnout nejen hospodářské, ale i politické a vojenské spolupráce — socialistických zemí s kapitalistickými... v boji proti fašismu“ (str. 208—209).

Myslím, že vývoj byl poněkud složitější. Možnost společného postupu imperialistických zemí skutečně existovala, ale především v letech 1939—1940, byl to však Hitler, který ji rozbil a napadl nejdříve druhé kapitalistické státy a potom Sovětský svaz. Teprve tehdy došlo k vytvoření protihitlerovské aliance, u níž však dlouho převažovala vojenská spolupráce proti společnému nepříteli a teprve postupně — což autor správně zdůrazňuje — i spolupráce na budování poválečného světa, světa, který měl být zbaven hrůz války a měl rozvíjet všestrannou mírovou spolupráci, což jistě úzce souvisí s mírovým soužitím, ale není s ním totožné.

Práce dále správně ukazuje objektivní i subjektivní činitele, jež ovlivnily a omezily rozvíjení politiky mírového soužití od rozpoutání studené války až do poloviny 50. let, tj. v období vytěčeném jako druhá etapa.

U třetí etapy autor dále vymezuje dílčí období. U prvního z nich zdůrazňuje řadu krizí a konfliktů, jež vyvrcholily karibskou krizí v roce 1962. Právě u této události (které autor také věnuje velkou pozornost) však zdůrazňuje, že se stala zároveň příkladem řešení mezinárodní krize z pozic mírového soužití, a tím také přechodem do druhého období, v němž převažovaly pozitivní rysy. Velmi brzy však bylo v souvislosti s přímým a rostoucím zasahováním USA do války ve Vietnamu opět vystředáno obdobím, kdy právě vzniká podnět k otázce zmíněné již v úvodu, totiž, zda je politika mírového soužití v krizi.

Pokusem o vysvětlení tohoto vývoje a zároveň i některých obecnějších problémů mírového soužití je především již zmíněná druhá kapitola nazvaná Faktory míru a války.

Samozřejmě oprávněně se zde říká, že cílům a možnostem dané práce se vymyká analýza celého komplexu faktorů, a těžiště je soustředěno na ty, jež autor pokládá za nejdůležitější: na vojenský a ekonomický faktor a dále na působení mezinárodního revolučního dělnického hnutí a národně osvobozenického hnutí.

Výklad vojenského poměru sil mezi socialismem a kapitalismem je opřen o srovnání faktických údajů, které ukazují, že v 60. letech sice došlo k urychlenému růstu vojenské síly USA, ale mezi USA a SSSR se základní poměr vojenských sil nezměnil, a ani se nedá předpokládat, že by se podstatně změnil — a tím je zajištěno dlouhodobě, že všeobecná nukleární válka nezničí samu základnu, z níž socialistické země mohou rozvíjet politiku mírového soužití. U této otázky se však

ještě zastavíme v souvislosti se vztahem mírového soužití k revolučnímu vývoji ve světě.

Za složitější autor oprávněně pokládá faktor ekonomický, jehož osou je ekonomické soutěžení. Jestliže již obecně jsme upozornili na „přliv a odliv“ zájmu věnovaného mírovému soužití, pak tím spíše to platí pro ekonomické soutěžení. Když se ukázalo, že někdejší rozbor a časové termíny soutěžení byly vytčeny povrchně, a proto nesprávně přecenily možnosti socialistických zemí, podstatně poklesl počet studií, článků a projevů věnovaných této problematice — ačkoliv soutěžení objektivně probíhá bez ohledu na to, zda je oficiálně hlášáno či ne. Zde je třeba uvítat autorův výklad zdůrazňující nutnost komplexního pohledu a zároveň strážlivý přístup vysvětlující, že v 60. letech „se zpomalilo tempo“, jímž socialistické země usilují o dostižení vyspělých zemí kapitalistických. Zdá se však, že bude třeba ještě hlubšího zpracování, zvláště pak že nestačí jen srovnání mezi RVHP a EHS, které mělo sice vyšší tempo růstu než USA, avšak západní ekonomové upozorňují na velmi důležitý a dále se zvyšující náskok USA v produktivitě práce spojený s rozvíjením vědeckotechnické revoluce, jejíž aplikace je oprávněně znovu podtržena v závěrečné kapitole jako rozhodující pro celé soutěžení obou systémů.

U dalších činitelů uvedených v práci, tj. mezinárodního revolučního dělnického hnutí a národně osvobozenického hnutí, je třeba se nejdříve zastavit u pokusu o osvětlení jejich skutečné síly. Autor má nesporně pravdu obecně v tom, že „mezinárodní komunistické hnutí co do tempa a mohutnosti svého reálného vlivu na utváření osudů lidstva nemá v historii lidské společnosti obdoby“ (str. 115). Avšak údaje o počtu členů komunistických stran potřebují důkladnější rozbor. Uvádí sice, že z celkového počtu asi 50 miliónů členů komunistických stran ve světě je pouze necelých 7 miliónů v nesocialistických zemích, ale dále toto číslo nerozobírá ani z hlediska toho, že jde pouze o předvoj, ani že v něm mají zvlášť velký podíl komunistické strany ve dvou zemích — ve Francii a v Itálii. Také čísla o stávkovém hnutí a zvláště růstu politických stávek jako součásti dynamiky konfliktů mezi prací a monopolistickým kapitálem by potřebovala prohloubenější výklad. Neukazují totiž například, jaký podíl zde mají stávky v USA, které ve velké většině nejen nemají politický charakter, ale jsou vedeny mnohdy odborovými organizacemi, jež jsou úzce spjaty s kapitalistickým systémem.

Hlubší zpracování takových problémů samozřejmě patří do oblasti věnující se speciálně problematice mezinárodního dělnického hnutí, mají ovšem významnou souvislost s problematikou mírového soužití, a k tomu se práce také zaměřuje.

Vychází zde z dialektické jednoty mezi všeobecně demokratickým a třídně revolučním aspektem politiky mírového soužití (str. 112—113). V soulahu s běžným přístupem spatřuje demokratický aspekt v určitých zásadách mezistátních vztahů (které jsou běžně zařazovány pod principy mírového soužití) mezi zeměmi rozdílných společenských soustav. Třídně revoluční aspekt pak v tom, jaké předpoklady vytváří politika mírového soužití pro rozvoj socialismu ve světě, ať už jde přímo o socialistické země nebo o boj dělnické třídy v kapitalistických zemích, či konečně národně osvobozenický zápas. Tedy v podstatě vztah k světovému revolučnímu procesu. S tím pak souvisí otázka jednoty socialistických zemí a jednoty mezinárodního komunistického hnutí. Autor jí v rámci rozsahu své práce věnuje poměrně velkou pozornost a na dobu vzniku své práce podnětně zdůrazňuje, že to „má být jednotou v pestrosti, mnohotvárnosti, různorodosti a osobitosti přístupu“, ale zároveň zdůrazňuje kategorický požadavek „jednoty v zásadních otázkách“, která se pak „sama stává jedním z hlavních faktorů a předpokladů účinnosti politiky mírového soužití“ (str. 179—180).

Autor tu ještě vidí východisko ve společných dokumentech mezinárodního komunistického hnutí v letech 1957 a 1960 a promítá pak tento problém především na postoj Čínské lidové republiky k mírovému soužití. Je třeba kladně hodnotit celkově strážlivý přístup, i když daný rozsah vždy nedovolil dostatečně dokumentovat závěry, k nimž dochází. Patří sem zvláště základní otázka rozdílného chápání mírového soužití ze strany čínských představitelů jako pouhé taktiky, a nikoli jako strategie světového třídního boje, světové socialistické revoluce.

Tento problém, myslím, bude třeba dále hlouběji rozpracovat ze dvou hledisek.

Jedním je v práci nedotčená otázka mírového soužití jako generální linie zahraniční politiky socialistických zemí, případně vůbec mezinárodního komunistického hnutí, s nímž jsme se určitou dobu setkávali velmi často a který také ovlivnil i část kritiky ze strany představitelů KS Číny. Dnes se v tomto smyslu již nepíše, ale přesto je třeba toto pojetí kriticky zhodnotit — a to i z hlediska celkového vztahu mezi politikou a teorií mírového soužití. (Snad autor se touto otáz-

kou zde nezabývá, protože jí věnoval zvláštní stati.)

Druhým je otázka války jako pokračování politiky. Autor sám — a oprávněně — kritizuje názory, které dokazují pro naši dobu neplatnost téze, že válka je pokračováním politiky jinými prostředky, nebo že je aspoň neplatná pro světovou nukleární válku. Myslím však, že právě v souvislosti se světovým revolučním procesem by bylo třeba více rozebrat problém nukleárního zastrašení. Nukleární zbraně v rukou Sovětského svazu nesporně zastrašují americký imperialismus před použitím nukleární války jako prostředku

své politiky, ale na druhé straně je nukleární zastrašení — a to nejen čínskými představiteli — vykládáno tak, že nedovoluje Sovětskému svazu, aby zasahoval tam, kde imperialismus rozpoutává válečnou agresi pod úrovní nukleární války.

Vzhledem k tomu, že mírové soužití ve svém komplexním pojetí se tak úzce prolíná jak s celou problematikou mezinárodních vztahů, tak vývoje celospolečenského, promítají se do jeho zkoumání jistě i další problémy, ale to překračuje možnosti knihy — která přináší nové pohledy i podněty pro další zkoumání důležité problematiky.

VLADIMÍR SOJÁK

O DĚJINÁCH SOVĚTSKÉHO SVAZU

Z. Sládek, V. Moulis, J. Muška, *Dějiny Sovětského svazu*, Academia, Praha 1967, 430 str. (46 obr.)

V roce 1967 u nás vyšly některé významné práce o vývoji Sovětského svazu. Mezi ně rozhodně patří *50 rokov v hospodárstve SSSR* od J. Liptáka a *Október a moja cesta k marxismu* od akademika L. Szantó. Obě knihy byly vydány v bratislavských nakladatelstvích. První je dílem ekonoma, druhá filosofa. Domníváme se, že v naší veřejnosti — soudě podle čtenářské odezvy — nebyly patřičně doceněny, ačkoliv jedna i druhá jsou významným přínosem k pravdivému a zasvěcenému poznání Sovětského svazu. Jejich přednost záleží mj. v tom, že vývoj vidí a analyzuje našima očima a rozumem.

Další významnou knihou s touto tematikou z roku 1967 jsou *Dějiny Sovětského svazu* od Z. Sládka, V. Moulise a J. Mušky. Tento autorský kolektiv vlastně navázal (jde o druhý díl) na práci kolektivu M. Švankmajer, K. Herman, V. Hostička, B. Zástěrová, z jejichž péra vyšel první díl pod názvem *Dějiny Ruska*. První díl podává československému čtenáři na základě prověřených a vědecky zpracovaných faktů přehled vnitřního a zahraničního vývoje ruského státu od dob Kyjevské Rusi až po rok 1917. Nás především zajímá díl druhý, podávající přehled politického vývoje společnosti v SSSR od Říjnové revoluce až po současné dny.

Ústav dějin evropských socialistických zemí udělal záslužnou věc, seskupiv autory k této tvůrčí práci. *Dějiny Sovětského svazu* jsou dílem velmi užitečným a potřebným. Poznání vývoje Sovětského svazu za posledních padesát let se stává náležitou a stále aktuálnější potřebou. Mám

však na mysli poznání, které vedlo autory k tomu, že chtěli podat historii SSSR „bez přikrašlování a zjednodušování, ale se snahou přinášet nejen výsledné pohledy na proud historického dění“ ale i analyticky zhodnotit spory, diskuse a zápasy o alternativy vývoje sovětské společnosti.

V osmi kapitolách — od dob revoluce a občanské války, nástupu k socialismu, počátků industrializace, rekonstrukce, přes druhou světovou válku, zahájení staveb socialismu až po hledání cest rozvoje sovětské společnosti — se snažili autoři obsáhnout oněch padesát let vývoje prvního socialistického státu na světě.

Můžeme poukázat na četné klady této knihy, spočívající v přehlednosti, srozumitelnosti a poutavosti. Problémy nejsou zjednodušovány, naopak jsou podávány v celé své složitosti. Nejcennější na knize je to, že v řadě případů neulpívá na tradiční interpretaci a již vžitých závěrech, ať již jde o klíčové momenty vývoje SSSR či o úlohu významných osobností. Jsou tu nové pohledy, které nenajdeme patrně ani v nejnovějších publikacích sovětských historiografů. Domnívám se, že už sama tato skutečnost signalizuje možnost, že budou formulovány výhrady různého druhu. Bude třeba pečlivě posoudit, co je opodstatněné a co nikoliv. Na druhé straně je ovšem přirozené, že práce takové povahy, jako jsou *Dějiny Sovětského svazu*, není bez problémů a že i autoři si toho byli pravděpodobně vědomi. Především to, že bylo nutno na 400 stránek „stlačit“ 50 let dějin země, neposkytovalo možnost tam, kde to bylo třeba, náležitě se rozepsat.